

DOI 10.31651/2524-2660-2020-3-104-110
 ORCID 0000-0002-0268-5969

ОВДІЙЧУК Лілія Миколаївна,

докторантка кафедри української і зарубіжної літератури та методик викладання,
 Університет Григорія Сковороди у Переяславі

e-mail: lilia_regi@ukr.net

УДК 378.37.01:159.955:[811.161.2+821.161.2](045)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ КУРСІВ

У статті репрезентовано методичку викладання історико-літературних курсів, зокрема вивчення біографії письменника через авторський мультимедійний проект «Письменник як особистість» із застосуванням стратегій критичного мислення: критичне читання, «тонкі і товсті» запитання, рефлексія. Дослідження засвідчило певні результати формування критичного мислення у створених студентами графічних систематизаторів: таблицях, кластерах, мережах. Окреслено значущість першоджерельних текстів для самовдосконалення та саморозвитку студентів. Обґрунтовано доцільність видання авторського посібника «Письменник як особистість. Першоджерела в контексті стратегій критичного мислення», який буде актуальним у процесі літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Ключові слова: майбутні вчителі української мови та літератури; критичне мислення; мультимедійна презентація «Письменник як особистість»; мемуари; щоденники; епістолярна література; критичне читання; «тонкі і товсті» запитання; графічні систематизатори.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство живе в умовах інформаційного буму: потік новин, подій, коментарів безперервний. Інформація поширюється через телебачення, радіо та інтернет (соціальні мережі) дуже швидко й агресивно. На її сприйняття й осмислення у людини не вистачає часу, тому в соціумі поширена практика читання-сприймання/несприймання-забування та кліпове мислення. Проте сучасні реалії вимагають іншого – критичного сприйняття й аналізу інформації, виокремлення важливої й особистісно значущої. Хоча критичне мислення «не є якоюсь «абсолютною зброєю», «але без нього за умов гібридної агресії ззовні і складних внутрішньо-суспільних суперечок ми залишатимемося у значній мірі безпорадними перед витонченою брехнею чи побудованими на «напівправді» технологіями деяких засобів масової інформації, перед впливом недоброякісних соціальних мереж чи пліток, рознесених «корисними ідіотами» з вулиці і т.ін.» [1, с. 249]

Майбутньому вчителю української мови та літератури як фахівцю, людині, яка

покликана формувати майбутню націю, оволодіти навичками такого мислення вкрай необхідно. До цього спонукає й освітньо-професійна програма за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова та література), у якій серед загальних компетентностей виокремлено «Здатність до самовдосконалення та саморозвитку», а серед програмних результатів навчання (ПРЗ-6) студентів вказано такий: «Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань». [2] Під час вивчення дисциплін літературознавчого циклу, зокрема історико-літературних курсів, студенти-філологи оволодівають такими фаховими предметними компетентностями, які апріорі можуть бути сформованими саме на основі технології критичного мислення, як от: ФК-6 «Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт», ФК-8 «Здатність критично осмислювати нові художні тенденції, використовувати фахові знання з літератури, уміння й навички в галузі порівняльного літературознавства для аналізу літературного процесу», ФК-9 «Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту» [2].

Критичне мислення як технологія навчання стала набутком української освіти порівняно недавно, хоча її основи було закладено в США та Канаді ще в середині минулого століття. У світовій (психологічній, педагогічній, філософській) науці критичне мислення репрезентовано у працях Дж. Андерсона, Е. де Боно, Дж. Брунера, М. Вайнштейна, Д. Кластера, С. Мілнера, Д. Надлера і С. Кілі, М. Ліпмана, Ш. Хібіно, Р. Поля (Р. Пауля), Р. Солса, Р. Стернберга, Д. Халперн, Р. Дж. Штернберга. Є різні тлумачення самого поняття, його особливостей, характеристик тощо. Наприклад, Д. Кластер [3] не дає визначення КМ у зви-

чній формі, оскільки пропонує п'ять пунктів, у яких дає йому характеристику, акцентуючи на індивідуальній і соціальній природі, ролі інформації, формулюванні питань для з'ясування проблем. Одночасно він наводить визначення інших учених, підкріплюючи окремі пункти. Наприклад, цитує Ралфа Х. Джонсона, у котрого КМ – це «особливий вид розумової діяльності, який дозволяє людині сформулювати правильний умовивід щодо запропонованої точки зору чи моделі поведінки», Р. Енніса, за визначенням якого КМ – це «прийняття обдуманих рішень про те, як треба чинити й у що вірити». У той час як Р. Поль вказує на «дисципліноване, самонаправлене, саморегульоване мислення, яке ілюструє досконалість мислення ...» [4]. М. Ліпман наводить аргументи на користь того, що «критичне мислення є майстерним, відповідальним мисленням, яке сприяє доброму судженню, оскільки (а) ґрунтується на критеріях, (б) є таким, що самокоригується, та (в) є чутливим до контексту [5].

В освітній практиці США, Канади та Європи ця технологія застосовується на всіх рівнях навчання, починаючи з дитячих садків, завершуючи ЗВО й освітою дорослих. На сьогодні в світі існує багато методик упровадження цієї технології в навчальний процес. Зокрема, К. Мередит, Ч. Темпл, Дж. Стіл започаткували методичну систему «Читання та письмо для розвитку критичного мислення», яку успішно втілюють й в навчальних закладах України.

Українські вчені, використавши основні теоретичні засади технології КМ, адаптували її відповідно до потреб української освітньої практики. С. Тягло репрезентував критичне мислення як сучасну освітню інновацію та досвід її застосування в українській вищій школі (зокрема, йдеться про студентів юридичної спеціальності). Автор розглядає цю технологію у контексті логіки й зауважує, що на бакалавраті доцільним є вивчення курсу логіки з елементами критичного мислення, у той час як магістрантам доцільно адресувати курс критичного мислення на основі логіки [1]. С. Терно, спираючись на досягнення американської когнітивної психології, створив методику розвитку критичного мислення старшокласників у процесі вивчення історії. О. Пометун започаткувала освітню платформу «Критичне мислення». Певні теоретичні й практичні напрацювання щодо формування критичного мислення студентів закладів вищої освіти здійснили А. Авершин, Т. Воропай, В. Дороз, О. Коржуєв, О. Тягло, Т. Хачумян, М. Шеремет, Т. Яковенко. Їхні наукові дослідження репрезентують досвід упрова-

дження форм, методів, засобів та прийомів технології критичного мислення у навчальний процес вищої школи.

Процес професійної підготовки майбутніх вчителів української мови та літератури у різних його аспектах досліджували Л. Базиль, М. Вовк, Н. Волошина, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Градовський, Г. Клочек, С. Жила, О. Ісаєва, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, В. Коваль, О. Куцевол, Н. Побірченко, Н. Остапенко, Н. Романишина, О. Семенов, Т. Симоненко, А. Ситченко, І. Соколова, Б. Степанишин, Г. Токмань, Ф. Штейнбук та ін. Що стосується проблеми формування критичного мислення бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова та література), то спеціального дослідження на цю тему ще не було, за винятком окремих статей (В. Вітюк, О. Семенов), у яких розкрито застосування методів та прийомів розвитку критичного мислення у процесі вивчення певних дисциплін (лінгвістичних) чи їхніх розділів.

Питання розвитку критичного мислення майбутніх учителів української мови та літератури у процесі літературознавчої підготовки спеціальним предметом дослідження не було, тому обрано таку тему дослідження.

Мета статті – розглянути й обґрунтувати особливості розвитку критичного мислення майбутніх вчителів української мови та літератури під час вивчення історико-літературних курсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливу роль у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови та літератури відіграє здатність критично сприймати будь-яку інформацію і критично мислити. Критичне мислення треба розглядати різнобічно: як засіб і як здатність, уміння, маючи на увазі підготовку майбутніх педагогів. У процесі викладання фахових дисциплін надзвичайно важливим є застосування технології критичного мислення, яку треба інтегрувати у навчальний процес під час вивчення фахових дисциплін, зокрема, історико-літературних. В результаті у студентів формуються і загальні, і предметні компетентності. Як розвивати критичне мислення засобами літературознавчих курсів – це інший бік означеної проблеми.

У межах цього дослідження буде зроблено акцент на формуванні критичного мислення у студентів у процесі вивчення історії літератури: української і зарубіжної. Зокрема, це стосується не стільки художніх творів як основи вивчення історико-літературних дисциплін (цьому аспекту науковці, викладачі-практики приділяють

увагу), а мемуарної та епістолярної літератури як першоджерел, що дозволяють відкрити не тільки сторінки життєпису письменника через реально пережиті події, пов'язані з ними почуття, думки, спонуки до написання художніх творів, а й риси характеру, світогляд, уподобання. Прочитання спогадів, листів, щоденників через критичне осмислення формує у студентів навички роботи з першоджерелами, а не з їх переказами, описами, інтерпретаціями. Аналіз таких текстів, безперечно, відрізняється від аналізу художніх творів і метою, і методами. Хоча стиль та мова письменника виявляється у цих творах повною мірою, що може бути предметом спеціальних досліджень, наприклад, темою для індивідуальних завдань, курсових робіт як із дисципліни «Сучасна українська літературна мова», так і з курсів «Історія української літератури», «Історії зарубіжної літератури».

Опрацювання першоджерел під час вивчення монографічних тем, зокрема життєвого та творчого шляху письменника, є найбільш доцільним з огляду на важливість матеріалу для майбутніх учителів-філологів як фахівців і як для особистостей. У щоденниках, листах зафіксовані життєві події, а також коментарі до них в реальному часі, у мемуарах письменника чи мемуарах про письменника – це фіксація подій постфактум, тобто минулих, обдуманих, ретроспективних, осмислених на рівні життєвого досвіду і світогляду в реальному про час минулий. «Аби не зникнути в майбутньому, досвід свідків тих подій має бути перенесеним до культурної пам'яті нащадків» [6, с. 24]. Проте для майбутнього вчителя української мови та літератури цінним є не тільки опис подій, а й ставлення авторів до цих, особистісні оцінки, враження, роздуми. Тобто йдеться про культурну пам'ять, яка формується завдяки неперервності культурних та літературних традицій народу, нації і пов'язує його минуле й сучасне для забезпечення відчуття єдності та формування ідентичності. Такі тексти є медіумами культурної пам'яті і забезпечують її неперервність. Це мають усвідомити майбутні педагоги у процесі фахової підготовки. Крім того, «простори спогаду» – це й важливий чинник формування світоглядної позиції, характеру, захоплень, тобто особистісних рис студентської молоді, у майбутньому – педагогів, батьків, національно свідомих громадян своєї країни.

Багаторічний досвід викладання у ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» дозволяє зробити висновок, що одним із найефективніших методів вивчення біографії митця є мультимедійні

презентації (науковці називають текстами нового покоління), які належать до найпоширеніших способів донесення інформації і її обробки. Специфіка створення презентації передбачає коротку інформацію та візуалізацію у вигляді світлин, ілюстрацій, документів. Тому на слайдах розміщено матеріал вагомий у змістовому плані і невеликий за обсягом. За період роботи в автора статті на Googl-диску сформовано електронну медіатеку презентацій «Письменник як особистість». Окремі презентації було розміщено на сайті університету, оскільки вони присвячені знаковим постатям української та зарубіжної літератури, ювілеї яких широко відзначалися в Україні, наприклад, «Іван Франко як особистість», «Олесь Гончар як особистість», «Джозеф Конрад як особистість». На філологічному факультеті Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука традиційними є брейн-ринги, літературознавчі турніри, присвячені життю і творчості письменників-ювілянтів, під час яких демонструються ці презентації. Щодо методики створення презентацій, то основним змістовим матеріалом є уривки першоджерел (листів, спогадів про письменника, мемуарів самого митця, щоденникових записів) та фото-портрети письменника, його батьків, дружини (чоловіка), дітей, друзів, а також документи, які засвідчують важливі життєві події, фото книг (виданих творів), ілюстрації до творів тощо. Таким чином у традиційний навчальний процес інтегруються новітні технології, які дозволяють візуалізувати і продемонструвати студентам оцифровані раритетні матеріали, спонукати до уважного прочитання, розуміння, аналізу, осмислення, критичної оцінки. Опрацювання представлених у презентації текстів передбачає критичне читання, тобто «активний, інтелектуально напружений процес, в ході якого читач бере участь у внутрішньому діалозі з автором» [4, с. 40]. Критичне читання Р. Поль відносить до основних когнітивних стратегій – макроздібностей. Таке читання передбачає використання «мікронавичок», тобто елементарних навичок критичного мислення: пошук у тексті концептів, ідей, доказів, обґрунтувань, підтекстів і наслідків, інших структурних особливостей тексту, щоб інтерпретувати й оцінити прочитане правильно й безпристрасно. [4, с. 40].

Окрім того, на занятті застосовується низка методів та прийомів: «тонкі і товсті запитання», рефлексія, а також методи проблемного навчання: дослідницький, евристичний, діалогічний. На основі переглянутих слайдів з першоджерельною інфо-

рмацією, доповненням викладача, до кінця заняття студенти створюють літературно-психологічних портрет у вигляді таблиці «Письменник як особистість», яка має такі розділи (ідентичні вони і в презентації): родовід, портрет, освіта, сфера діяльності, вдача і характер, обдарування та уподобання, оточення, світогляд.

Прочитану, проаналізовану й осмислену інформацію треба перетворити на квінтесенцію – короткі записи в таблиці. Це одна зі стратегій критичного мислення – із значної за обсягом інформації виокремити найголовніше й оформити у вигляді слова, словосполучення, речення.

Насамкінець на основі узагальнення студенти роблять висновок про індивідуальність письменника зі своєї особистісної точки зору.

Для ілюстрації методики проведення авторських лекцій, майстер-класів можна навести такий приклад. У рамках відзначення 100-річчя від дня народження Олесь Гончара автором статті було проведено майстер-клас (у рамках Всеукраїнської конференції «Світ Олесь Гончара й Олесь Гончар у світі») у Дніпровському національному університеті імені Олесь Гончара (12 квітня) та відкрити лекцію-презентацію у Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка Степана Дем'янчука (3 травня). На початку презентації студентам та викладачам (за бажанням), які були присутні на лекції, було запропоновано заповнити розділи таблиці (таблицю було роздано), щоб під час перегляду, читання, слухання, осмисливши, записувати те, що вважають важливим. Під час заняття викладачка (авторка статті) формулювала «тонкі» і «товсті запитання», які спонукали до певних думок, записів. Наприклад, щоб з'ясувати, які риси характеру притаманні О. Гончару, було запропоновано уривки зі спогадів Василя Юхимовича «Тонка натура, естет, митець, котрий добре знав, що, де і коли, в якому колі доречно сказати ... Він, Олесь Терентійович, залишився по-батьківськи турботливим й уважним, справедливим і суворим. ...

Вимогливий до інших, він не потурав і собі, навіть на макове зерня. І не кривив ні стежки, ні душею ...

Ходив по життю поволі, задумливо, збираючи думки і тривоги за долю народу та України в ту пряму, безкомпромісну рису-борозну на чолі, що ніби з неба впала услід за кометою, чи зорею долі. Ступав нелегко, мов і в мирний час ніс за плечима важку мінометну плиту проблем» [7, с. 46–47] На основі цього тексту присутні зробили записи в таблицю без особливих інтелектуальних зусиль, оскільки деякі риси характеру

названі прямо, інші – описово, тому їх треба було назвати. Це завдання видалося складнішим, оскільки треба володіти словом «психологічного набору» рис характеру. Тому не всі вказали, що Олесь Терентійович мав життєву мудрість, був толерантним і делікатним, адже товариш це описує так: «Тонка натура, естет, митець добре знав, що, де і коли, в якому колі доречно сказати».

Завдання ускладнювалося, коли треба було визначити риси характеру на основі уривків зі «Щоденника» Олесь Гончара, де описані тільки вчинки, думки письменника. Для прикладу уривок зі щоденника від 18.05.1990: «Загальні збори Академії. Вперше після лікарні довелося вийти на трибуну. Валя благала не робити цього, лікарі вжахнулись би, але почуття протесту подвигло...

Треба було комусь сказати про місію Академії в умовах процесу духовного відродження нації. Випало мені. Бо всі й досі сидять залякані, безсловесні» [8, с. 295]. Переважна більшість відзначила сміливість, жертвовність, справедливість, проте окремі студенти називали такий вчинок нерозважливостю, невиправданим героїзмом, хоча всі оцінили його неординарність.

Таким чином опрацьовуються всі чинники, що репрезентують особистість Гончара: родовід, оточення, освіта, сфера діяльності, характер, обдарування та уподобання, світогляд.

У кінці лекції було озвучено записи з таблиць. Кожен виокремив те, що значуще для нього. Наприклад, про вдачу й характер Гончара студенти записали у таблицях «старанний, відважний, патріот, мужній, розумний, стриманий, неговіркий, розсудливий»; окрім цих, найбільш повторюваних рис, вказували «наполегливий, чесний»; «задумливий, мрійливий, порядний, самодостатній», «делікатний», «волелюбний, розсудливий, людина високої моралі», «людина високої честі». На узагальнювальне запитання «Олесь Гончар як особистість для мене» студенти відповідали так: «Для мене Гончар – це сильна духом людина, яка вистояла у дуже складних випробуваннях», «Олесь Гончар – Людина з великої літери», «Мені дуже сподобалось, що Гончар любив природу, помічав кругом себе красу і вмів про це гарно написати», «Я вражена, бо дуже багато нового дізналася про Гончара. У школі побіжно розглядали його життя і творчість», «Гончар – взірєць того, як треба жити», «Це мужня і смілива й одночасно дуже добра людина», «Людина, яка вірила в Бога за радянських часів, високодуховна і совісна», «У Гончара вражає поєднання протилежних рис характеру: доброта, делікатність і сміливість, принциповість, незламність».

На завершення студенти самостійно виконували ще одне завдання: створювали графічний систематизатор («понятійну схему»). За Д. Халперн, це «просторові побудови, які вимагають від тих, хто вивчає, ретельного виявлення глибинної структури вивчаного матеріалу» [9].

Ці графічні зображення можуть мати лінійні, ієрархічні, причинно-наслідкові типи зв'язків між об'єктами, які сприяють групуванню матеріалу. До різновидів належать таблиці, кластери, мережі, інтелеккарти тощо. Вони унаочнюють розумові процеси, задіяні під час опрацювання теми.

Ключовим поняттям є «Олесь Гончар як особистість». Наприклад, під час створення мережі відображаються ієрархічні та причинно-наслідкові зв'язки між чинниками, завдяки яким сформувалася особистість письменника. На основі цього графічного систематизатора легко побудувати висловлювання. Взаємозв'язок освіти та сфери діяльності простежується в тому, що навчався Гончар свідомо і цілеспрямовано, постійно займався самоосвітою, дуже багато читав, студював праці учених-гуманітаріїв. Це дозволило Олесю Терентійовичу самореалізуватися у різних сферах діяльності: літературознавчій, письменницькій, громадській роботі, під час керівництва Спілкою письменників тощо. Якими були вдача й характер, уже з'ясовано – це поєднання м'якості вдачі з незламною волею і відвагою. Він був принциповим, совісним, доброзичливим, великодушним і мужнім. Природним було дотримання кодексу честі і порядності. Таким він запам'ятався сучасникам через свої вчинки, громадянську позицію, таким постає перед читачем нинішнім зі своїх щоденникових записів. Таким чином вдача сприяла самореалізації у багатьох сферах діяльності й одночасно риси характеру формувалися у процесі життєвих випробувань, а згодом і позначилися на світоглядній позиції. Зв'язок між рівнем освіти й обдаруваннями, естетичними уподобаннями очевидні. «...світ захоплень Олесь Гончара дуже багатий, розмаїтий. Серед мистецьких уподобань, найбільше захоплення – музика, а також живопис, архітектура, театр, кіно. Відгуки на твори мистецтва – це враження людини, яка має бездоганний естетичний смак, глибоке розуміння природи творчості. Ставлення до навколишнього світу трепетне й естетичне, оскільки Гончар був зачарований красою природи, помічав і вмів передати словом власні відчуття. Із щоденникових записів видно, що Олесь Терентійович дуже любив подорожувати і спостерігати за навколишнім. Він помічав характерне для кожного народу, умів оці-

нити прекрасне у національних видах мистецтва, в людях, у звичаях, традиціях» [10, с. 347].

Таким чином простежуються й інші взаємозв'язки на графічному зображенні, які допомагають узагальнити інформацію, зробити висновки, оцінити своє власне міркування про Олесь Гончара як людину творчу, неординарну і багатогранну.

Детально зміст презентації, методи і прийоми роботи викладено в авторських статтях «Олесь Гончар як особистість: вивчення життєпису митця на основі критичного осмислення мемуарів, листів, документів» [10], «Літературний портрет Олесь Гончара: особистість на тлі доби (до 100-річчя від дня народження письменника)» [11] та в авторській мультимедійній презентації «Олесь Гончар як особистість» [12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у процесі такого опрацювання епістолярної та мемуарної літератури у студентів удосконалюються вміння глибоко й всебічно аналізувати факти, події, вчинки письменника, зіставляти спогади, думки сучасників з близького оточення й характеризувати чинники, які репрезентують особистість, й на цій основі узагальнювати все в одній таблиці та інших графічних систематизаторах, простежувати взаємозв'язки між структурними елементами, тобто таким чином формуються навички критичного мислення. Окрім того відбувається вплив на особистість кожного студента, зокрема на здатність до самовдосконалення та саморозвитку. З огляду на зміст сприйнятої інформації з першоджерел та на її глибоке осмислення, аналіз, оцінку й засвоєння, а також на систему роботи під час вивчення біографій письменників, які моральними авторитетами нації, все це сприяє формуванню однієї з ключових фахових компетентностей, а саме «Здатність власною державницькою позицією, особистою мовною культурою, ерудицією, повагою й любов'ю до української мови, літератури, історії виховувати національно свідомих громадян України» [2].

На основі проаналізованих таблиць, усних відповідей, створених понятійних схем можна зробити висновок, що хоча усі слухачі сприймали однакову інформацію, проте кожен виокремлював особистісно значуще, акцентував на тому, що йому важливе відповідно до його світогляду, характеру, захоплення.

Запропонована методика розвитку критичного мислення майбутніх вчителів української мови та літератури під час вивчення історико-літературних курсів, зокрема мемуарної та епістолярної спадщини письменників (на прикладі спогадів, щоденників,

листів Олесь Гончара), засвідчила її результативність і можливості впровадження у навчальний процес ЗВО, які здійснюють підготовку бакалаврів за спеціальністю 014 Середня освіта (українська мова та література). Тому доцільним є видання авторського посібника «Письменник як особистість. Першоджерела в контексті стратегій критичного мислення», який буде актуальним у процесі літературознавчої підготовки майбутніх учителів української мови та літератури.

Список бібліографічних посилань

1. Тягло О. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*, 2017. №2. С. 240–257.
2. Освітня професійна програма 014 Середня освіта (Українська мова та література). 2016, 2018. URL: <http://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/OPP-2016-2018-uml.pdf> (дата звернення: 27.07.2020).
3. Кластер Дж. Что такое критическое мышление? URL: <https://rus.1sept.ru/article.php?ID=200202902> (дата звернення: 28.07.2020).
4. Поль Р.У. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире. URL: <https://evolkov.net/critic.think/Paul.R/index.html> (дата звернення: 29.07.2020).
5. Липман М. Чим може бути критичне мислення? URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/999/> (дата звернення: 27.07.2020).
6. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012. 440 с.
7. Вінок пам'яті Олесь Гончара: Спогади. Хроніка. Упоряд. В.Д. Гончар, В.Я. П'янов. Київ: Український письменник, 1997. 453 с.
8. Гончар О. Щоденники: у 3-х т. Упорядкув., підгот. текстів, ілюст. матеріалу та передм. В. Гончар. Київ: Веселка, 2004. Т. 3: Щоденники (1984–1995). 606 с.
9. Халперн Д. Психология критического мышления. Петербург: Питер. 2000. 512 с. URL: https://royallib.com/book/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html (дата звернення: 30.07.2020)
10. Олесь Гончар як особистість у контексті епохи: створення літературно-психологічного портрета письменника на основі його щоденників, епістолярної спадщини та спогадів сучасників. München. Open Publishing LMU. 2019. С. 337–349. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-epub-62334-5> (дата звернення: 30.07.2020)
11. Літературний портрет Олесь Гончара: особистість на тлі доби (до 100-річчя від дня народження письменника). *Українська мова та література у школі*, 2018. №5. С. 11–18.
12. Овдійчук Л. Олесь Гончар як особистість. Мультимедійна презентація. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GCXt9Nnl3tBE183TuFoUoyMGDxQfNJ7V/view?usp=sharing> (дата звернення: 30.07.2020)

References

1. Tiahlo, O. (2017). Experience of Critical Thinking Mastering in Ukrainian Higher School. *Philosophy of Education*, 2, 240–257.
2. Educational professional program 014 Secondary education (Ukrainian language and literature). 2016, 2018. Retrieved 27/07/2020, from <http://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/OPP-2016-2018-uml.pdf>.
3. Kluster, J. What is Critical Thinking? Retrieved 28/07/2020, from <https://rus.1sept.ru/article.php?ID=200202902>.
4. Paul, R.W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Retrieved 29/07/2020, from <https://evolkov.net/critic.think/Paul.R/index.html>
5. Lipman, M. Critical Thinking. – What can it be? Retrieved 27/07/2020, from <http://ru.osvita.ua/school/method/technol/999/>.
6. Assman, A. (2012). Space of Remembrance. Forms and Transformations of Cultural Memory. Kyiv: Nika-Tsentr.
7. Wreath of Oles Honchar Memory: Remembrance. Chronicle. (1997). In V. D. Honchar, V. Ya. Pianov. (Conducted by). Kyiv: Ukrainian Writer.
8. Honchar, O. (2004). Dairies: in 3 volumes. Honchar, O. Dairies (1984–1995). Vol. 3. In V. Honchar (Conducted, prepared of texts, illustration materials and introduction). Kyiv: Veselka.
9. Khalpern, D. (2000). Psychology of Critical Thinking. Peterburg: Piter. Retrieved 30/07/2020, from https://royallib.com/book/halpern_dayana/psihologiya_kriticheskogo_mishleniya.html
10. Ovdichuk, L. (2019). Oles Honchar as a Personality in the Context of Epoch: Making a Literary-Psychological Portrait of a Writer on the Basis of his Dairies, Epistolary Heritage and Memoirs of Contemporaries. München: Open Publishing LMU. Retrieved 30/07/2020, from <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bvb:19-epub-62334-5>
11. Ovdichuk L. (2018). Literature Portrait of Oles Honchar: Personality in the Field of Century (to the Hundredth Anniversary of the Writer's Birth). *Ukrainian language and literature at school*, 5, 11–18.
12. Ovdichuk L. Oles Honchar as a Personality. Multi-media presentation. Retrieved 30/08/2020, from <https://drive.google.com/file/d/1GCXt9Nnl3tBE183TuFoUoyMGDxQfNJ7V/view?usp=sharing>

OVDIICHUK Lilia,

Associate Professor of Ukrainian and Foreign Literature and Methods Department,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF THE FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE IN THE PROCESS OF STUDYING HISTORICAL AND LITERARY COURSES

Summary. Introduction. Modern society lives in conditions of information boom, when a powerful flow of news, comments, and events interferes in to a person's personal space. Realities require critical perception and analysis of information, selection of important and personally significant. Today it is important to the future teacher of Ukrainian language and literature as a specialist, a person who is called to form the future of the nation, to master the skills of critical thinking. The article analyzes the scientific literature concerning the problems of critical thinking: interpretation of the concept, its features, characteristics and implementation in to educational practice. Professional and subject competencies from the educational-

professional program in accordance with the specialty 014 Secondary education (Ukrainian language and literature) are determined. These competencies can be formed on the basis of critical thinking technology exactly.

The purpose of the article is to consider and substantiate the peculiarities of development of critical thinking of the future teachers of Ukrainian language and literature during the study of historical and literary courses.

The methods of analysis and synthesis of scientific research concerning this problem, testing and generalization of pedagogical experience of the future teachers of Ukrainian language and literature critical thinking formation, data processing are used.

Results. Based on her own practice of teaching literary disciplines in high school, the author of the article proposes the model of studying the writer's biography through the author's multimedia project "Writer as a Person" with usage of critical thinking strategies. The main methods and techniques of processing and assimilation of information: critical reading, "thin and thick questions", reflection, as well as the methods of problem-based learning: research, heuristic, dialogical are identified and substantiated. The article presents the methods of conducting classes, during which the processing multimedia presentations were tested, and the certain results of critical thinking formation of the graphic systematizers created by students: tables, clusters, networks.

Originality. It is proved that students develop the ability to deeply and comprehensively analyze the facts, events, actions of the writer, compare memories, thoughts of contemporaries and characterize the factors that represent individuality, and on this basis to summarize every-

thing in conceptual schemes, reflecting different relationships between structural elements.

Conclusion. The significance of primary sources for students' self-improvement and self-development is outlined. The expediency of publishing the author's manual A "Writer as a Personality. Primary Sources in the Context of Critical Thinking Strategies", which will be relevant in the process of literary training of future teachers of Ukrainian language and literature is substantiated.

Keywords: future teachers of Ukrainian language and literature; critical thinking; multimedia presentations "A Writer as a personality"; memoirs; dairies; epistolary literature; critical reading; "thin and thick" questions; graphic systematizers.

Одержано редакцією 31.07.2020
Прийнято до публікації 22.08.2020